

# Het belang van valentiepatronen voor het vertalen van Bijbels Hebreeuwse werkwoorden

Janet Dyk, Oliver Glanz, Reinoud Oosting

**Een werkwoord in het Bijbels Hebreeuws heeft vaak meerdere betekenissen en betekenisnuances. Voor de vertaling van het werkwoord in een specifieke context moet men niet alleen kijken naar het werkwoord zelf, maar ook naar de elementen waarmee het werkwoord voorkomt. De auteurs van dit artikel doen onderzoek naar de verbindingen tussen werkwoorden en andere elementen in de Hebreeuwse tekst van het Oude Testament. Dit artikel geeft een indruk van hun onderzoek en het belang ervan voor het vertalen van de Bijbel.**

## Inleiding

In ons onderzoek gaan we na met welke elementen een bepaald werkwoord een verbinding aangaat en welke invloed deze elementen hebben op de betekenis van het werkwoord. Door de combinaties van een werkwoord met andere elementen in kaart te brengen, proberen we inzicht te krijgen in de verschillende patronen waarin een werkwoord voorkomt. Een overzicht van deze werkwoordspatronen vormt een nuttig instrument voor exegeten en bijbelvertalers om te bepalen of de vertaling van het werkwoord in een specifieke context gerechtvaardigd is of niet. De invloed van deze elementen op de vertaling van het werkwoord wordt door exegeten en bijbelvertalers nu nog onvoldoende onderkend. Soms wordt op grond van het woordenboek verondersteld dat het werkwoord een bepaalde betekenis heeft, terwijl de teksten laten zien dat deze vertaling alleen gerechtvaardigd is als dit werkwoord voorkomt in combinatie met een bepaald element. De volgende bespreking maakt dat duidelijk aan de hand van een aantal voorbeelden.

## Theoretische achtergrond

Het vermogen van een werkwoord om met verschillende elementen een verbinding aan te gaan, wordt in de taalwetenschap aangeduid met het begrip



▲ De ceders zijn gekapt op de Libanon, uit: J.J. Scheuzer, *Geestelyke natuurkunde* [...], deel 9, Amsterdam 1735.

Foto: NBG/Sandra Haverman

‘valentie’.<sup>1</sup> Deze term is ontleend aan de scheikunde, waar het begrip valentie wordt gebruikt om aan te geven wat het vermogen van een bepaald atoom is om verbindingen aan te gaan met andere atomen. Taalkundigen gebruiken het begrip valentie om de verhouding tussen een werkwoord en de andere elementen in de zin uit te drukken. Deze relatie verdient om twee redenen bijzondere aandacht. Ten eerste blijkt dat de verbale zin, die als kern een werkwoordsvorm heeft, het zinstype is dat in het merendeel van de talen het meest wordt gebruikt. Ten tweede is het een gegeven dat het aantal elementen in een zin en de aard van deze elementen bepalend zijn voor het zinspatroon. Met behulp van het valentiepatroon kan worden aangegeven hoe de verschillende elementen in de zin zich verhouden tot de werkwoordsvorm.

De meeste werkwoorden kunnen in verschillende combinaties voorkomen. Het werkwoord ‘eten’, bijvoorbeeld, heeft meestal een lijdend voorwerp bij zich, zoals in de zin: ‘Hij eet een appel.’ Maar dit werkwoord kan ook zonder lijdend voorwerp voorkomen, zoals in de zin: ‘Hij eet.’ Het werkwoord ‘eten’ heeft in deze twee zinnen niet dezelfde betekenis. De eerste zin gaat over het eten van iets specifiek, terwijl de tweede zin de nadruk legt op het eten als activiteit, bijvoorbeeld na een periode van vasten of van ziekte. Een ander voorbeeld zijn de verschillende betekenissen van het werkwoord ‘gaan’ in de uitdrukkingen: ‘ik ga naar de stad’ (dat wil zeggen: ik beweeg mij in een bepaalde richting), ‘ik ga koken’ (dat wil zeggen: ik begin met koken) en ‘ik ga’ (dat wil zeggen: ik vertrek).

In ons onderzoek richten we onze aandacht op de verschillende samenstellingen waarin Bijbels Hebreeuwse werkwoorden voorkomen en welke betekenisverschillen dat met zich meebrengt. Een overzicht van de verschillende valentiepatronen van een specifiek werkwoord biedt een stevige basis om een beslissing te nemen over de manier waarop dit werkwoord in een bepaald vers het best vertaald kan worden.

### **Praktische aanpak**

Voor ons onderzoek maken we gebruik van de elektronische database van de Werkgroep Informatica. Deze database omvat de gehele tekst van het Oude Testament.<sup>2</sup> Met behulp van een zoekprogramma zijn we in staat om alle gevallen van een bepaald werkwoord met de elementen die het werkwoord vergezellen, te verzamelen. Dit stelt ons in de gelegenheid om helder in kaart te brengen met welke elementen een werkwoord voorkomt. Daarbij is ons uitgangspunt dat we zo min mogelijk aannames doen over de invloed van bepaalde elementen op de betekenis van het werkwoord. Bij ons onderzoek gaan we als volgt te werk:

1. We verzamelen alle gevallen van een werkwoord met de volledige syntactische context waarin ze zich voordoen binnen het corpus van het Oude Testament.
2. We sorteren de patronen op grond van formele kenmerken, zoals het gebruik van verschillende voorzetsels of de aanwezigheid van ongemarkeerde nominale groepen; deze indeling kan nog verder verfijnd worden op grond van semantische kenmerken.
3. We analyseren de verschillende valentiepatronen van het werkwoord op basis van het aantal elementen, het soort elementen en de verhouding van deze elementen tot het werkwoord.

Met behulp van deze aanpak wordt zichtbaar met welke elementen een werkwoord voorkomt en hoe deze elementen zich verhouden tot het specifieke werkwoord. Op grond hiervan wordt duidelijk wat de invloed van deze elementen is op de betekenis van het werkwoord. Dan blijkt dat de verschillende betekenissen van het werkwoord die in het woordenboek genoemd worden, niet in alle gevallen toegepast kunnen worden. De specifieke betekenis van een werkwoord is alleen gerechtvaardigd als de elementen die bepalend zijn voor die betekenis, ook expliciet of impliciet in de betreffende tekst aanwezig zijn.

### Voorlopige resultaten

Het verzamelen, sorteren en analyseren van de patronen van alle werkwoorden die in het Oude Testament voorkomen, is een tijdrovende klus. We streven er dan ook niet naar om aan het einde van het project de valentiepatronen van alle werkwoorden in kaart te hebben gebracht. Ons belangrijkste doel is helder te krijgen welke elementen van invloed zijn op de betekenis van een werkwoord. Uit ons onderzoek tot nu toe is gebleken dat er in ieder geval drie aspecten zijn waar een vertaler op moet letten:

1. De hoeveelheid lijdend voorwerpen die een werkwoord vergezellen. Is er één lijdend voorwerp of zijn het er twee of meer, of heeft het werkwoord geen enkel lijdend voorwerp bij zich?
2. Elementen in de zin, zoals voorzetsels, die nauw verbonden zijn met het werkwoord en die van invloed zijn op de betekenis van het werkwoord.
3. Elementen in de zin, zoals een lijdend voorwerp, die samen met het werkwoord een staande uitdrukking vormen.

Deze drie aspecten zullen we hieronder bespreken en aan de hand van de volgende bestaande vertalingen nader toelichten: *Afrikaanse 1953-vertaling* (AFR 1953), *Castilian Bible Version* (CBV), *De Naardense Bijbel* (NB), *Groot*

*Nieuws Bijbel* (GNB), *NBG-vertaling 1951* (NBG 1951), *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV), *New International Reader's Version* (NIRV), *Statenvertaling* (SV), *Today's New International Version* (TNIV), *Willibrordvertaling 1978* (WV 1978) en *Willibrordvertaling 1995* (WV 1995).

### Een werkwoord met verschillend aantallen lijdend voorwerpen

Eén en hetzelfde werkwoord kan met één, meerdere of geen enkel lijdend voorwerp voorkomen. Als het werkwoord met één lijdend voorwerp is verbonden, richt de handeling zich op dit element, bijvoorbeeld 'iets geven', 'iets plaatsen'. Met twee lijdend voorwerpen richt de handeling zich op beide elementen, bijvoorbeeld 'iets tot iets anders maken', 'iemand aanstellen tot iets'. Als het werkwoord geen lijdend voorwerp bij zich heeft, staat de handeling zelf centraal, bijvoorbeeld 'opstaan', 'handelen'. Bij het vertalen en interpreteren van bijbelse teksten wordt vaak onvoldoende rekening gehouden met het onderscheid tussen deze patronen.

Een goed voorbeeld is het gebruik van het werkwoord *siem*, 'zetten, plaatsen', in het verhaal van koning Salomo en koning Chiram van Tyrus. Chiram levert ceders van de Libanon aan Salomo voor de bouw van de tempel en hij belooft:<sup>3</sup>

1 Koningen 5:23 *wa'anie 'asjiemem dovrot bajjam 'ad hammakom 'asjèr tisjlach 'elaj*

GNB	Ik zal ervoor zorgen dat ze in vlotten over zee worden vervoerd naar de kustplaats die u me zult opgeven.
NBG 1951	Ik zal het [cederhout] in de zee aan vlotten leggen (en ze vervoeren) tot aan de plaats die gij mij zult opgeven.
SV	Ik zal het [cederhout] op vlotten over de zee doen voeren, tot die plaats, die gij aan mij ontbieden zult.
WV 1995	Ik zal ze over zee in vlotten vervoeren naar de plaats die u mij opgeeft.

In deze constructie wordt het werkwoord *siem*, 'zetten, plaatsen', vergezeld door twee lijdend voorwerpen: 'ze' (de ceders) en 'vlotten'. De bovenstaande vertalingen gaan uit van de meest gangbare betekenis van het werkwoord, namelijk 'plaatsen', en vertalen alsof het tweede lijdend voorwerp uitdrukt hoe de ceders verplaatst moeten worden. De combinatie van het werkwoord 'zetten, plaatsen' met twee lijdend voorwerpen betekent echter meestal: 'iets tot iets anders maken'. En dat is precies wat je met grote bomen doet; je maakt

ze tot vloten. Deze betekenisnuance gaat verloren als de vertaling veronderstelt dat het werkwoord uitdrukt hoe de ceders verplaatst worden. Slechts een paar vertalingen geven de combinatie van dit werkwoord met twee lijdend voorwerpen op die manier weer:

- AFR 1953    Ék sal daar vlotte van maak op die see, tot by die plek wat u my sal laat weet.  
NBV        Ik zal er vloten van laten maken om ze over zee te vervoeren naar de plaats die u me opgeeft.

### Een werkwoord zonder lijdend voorwerp

Een ander voorbeeld is het werkwoord *'asah*, 'doen, maken', dat meestal één lijdend voorwerp bij zich geeft, maar ook met meerdere lijdend voorwerpen of zonder lijdend voorwerp voor kan komen. Als het werkwoord niet met een lijdend voorwerp is verbonden, staat de activiteit zelf centraal. In het Nederlands kan dit vertaald worden met: 'in actie komen', 'actie ondernemen' of 'handelen'. We vinden dit werkwoord zonder lijdend voorwerp bijvoorbeeld in Numeri 23:19:

Numeri 23:19 *hahoe' amar welo' ja'asèh*

Sommige vertalingen kiezen ervoor om in het Nederlands een lijdend voorwerp toe te voegen. Dat doen ze dan meestal niet alleen bij het werkwoord *'asah*, 'doen, maken', maar ook bij het voorafgaande werkwoord *'amar*, 'zeggen', zoals bijvoorbeeld te zien is in de WV 1995 en in de NB:

- WV 1995    Als Hij iets zegt, zal Hij het dan niet doen?  
NB        Hij heeft iets gezegd en zou het niet doen?

Het werkwoord *'asah*, 'doen, maken', kan echter in het Nederlands ook zonder lijdend voorwerp worden weergegeven. Dan valt de nadruk niet op wat er gedaan wordt, maar op de kale activiteit, op het handelen zelf: 'Als Hij spreekt, zal Hij niet in actie komen?' Op die manier wordt dit werkwoord opgevat in de onderstaande vertalingen:

- NBG 1951    Zou Hij zeggen en niet doen?  
NBV        Zou hij beloven en niet vervullen?  
WV 1978    Hij zou zeggen en niet doen?

Een ander vers waarin we het werkwoord ‘*asah*, ‘doen, maken’, tegenkomen zonder lijdend voorwerp, is de bekende tekst van Psalm 118:24:

Psalm 118:24 *zèh hajjom ‘asah jhwh nagielah wenismechah bo*

De meeste vertalers veronderstellen dat het werkwoord hier een lijdend voorwerp bij zich heeft, namelijk ‘de dag’. Zij vertalen het werkwoord daarom met ‘maken’ of ‘scheppen’:

- AFR 1953 Dit is die dag wat die HERE gemaakt het; laat ons daarvoor juig en bly wees.
- NBG 1951 Dit is de dag die de HERE gemaakt heeft; laten wij juichen en ons daarover verheugen.
- NBV Dit is de dag die de HEER heeft gemaakt, laten wij juichen en ons verheugen.
- SV Dit is de dag, *dien* de HEERE gemaakt heeft; laat ons op denzelven ons verheugen, en verblijd zijn.
- WV 1978 Zie, deze dag scheidt de Heer, laat ons hem vieren met vreugde.

De GNB kiest er zelfs voor om het werkwoord ‘*asah*, ‘doen, maken’, niet expliciet weer te geven in de vertaling van dit vers:

GNB Dit is de dag van de Heer, laten we blij zijn, laten we juichen!

Maar het is ook mogelijk dat we ‘de dag’ aan het begin van het vers niet op moeten vatten als een lijdend voorwerp, maar als een tijdsbepaling. Dat zou betekenen dat het werkwoord ‘*asah*, ‘doen, maken’, hier geen lijdend voorwerp bij zich heeft en dat de nadruk hier valt op het handelen zelf. Joachim Becker, een Duitse theoloog, is op basis van andere argumenten tot dezelfde conclusie gekomen.<sup>4</sup> Volgens hem worden dagen niet gemaakt en daarom moet ‘de dag’ worden opgevat als een tijdsbepaling. Als we aannemen dat het werkwoord ‘*asah*, ‘doen, maken’, geen lijdend voorwerp bij zich heeft, kunnen we Psalm 118:24 als volgt vertalen: ‘Dit is de dag waarop de HEER gehandeld heeft, laten wij juichen en ons in hem verheugen.’ Bij het doorzoeken van Nederlandse, Engelse en Spaanse bijbelvertalingen blijkt dat een paar vertalingen tot een vergelijkbare interpretatie van deze tekst zijn gekomen:

- WV 1995 Dit is de dag dat de HEER zich laat gelden, een dag van jubel en vreugde.



NIRV	The LORD has done it on this day. Let us be joyful and glad in it.
TNIV	The LORD has done it this very day; let us rejoice today and be glad.
CBV	El Señor ha actuado en este día: cantemos y alegrémonos en el.

Hoewel het aantal vertalingen dat Psalm 118:24 op deze manier weergeeft een minderheid vormt, zijn deze vertalingen voor ons van belang. Zij laten zien dat de keuze om de ‘de dag’ op te vatten als een lijdend voorwerp bij het werkwoord ‘*asah*, ‘doen, maken’, van invloed is op de vertaling van dit vers. Ons onderzoek naar valentiepatronen laat zien hoe de verschillen tussen deze vertalingen verklaard kunnen worden.

### Een werkwoord met een specifiek element

Het tweede aspect waar we op letten, zijn de elementen in de zin, zoals voorzetsels, die nauw verbonden zijn met het werkwoord en die van invloed zijn op de betekenis van het werkwoord. Een voorbeeld is het werkwoord *siem*, dat zonder plaatsbepaling het beste vertaald kan worden met ‘klaarzetten’, ‘instellen’. Met een plaatsbepaling betekent dit werkwoord: ‘zetten’ of ‘plaatsen’. Als dit werkwoord voorkomt in combinatie met het voorzetsel *le*, functioneert dit voorzetsel in sommige gevallen als een plaatsbepaling. Deze mogelijkheid doet zich echter alleen voor als het voorzetsel *le* gevolgd wordt door een ander element, zoals het woord ‘aangezicht’ (‘voor het aangezicht van’) of het woord ‘ogen’ (‘voor de ogen van’). Zonder deze extra elementen duidt het voorzetsel aan ten behoeve van wie iets klaargezet of ingesteld wordt.

In Genesis 4:15 komt het werkwoord *siem* voor samen met het voorzetsel *le*, maar zonder een van de elementen die dit voorzetsel tot een plaatsbepaling maakt. In dit geval is het voorzetsel *le* verbonden met de naam Kain:

Genesis 4:15 *wajjasèm jhwh lekajin ’ot leviltie hakkot ’oto kol mots’o*

De SV, gevolgd door de NBG 1951, geeft de brontekst zo letterlijk mogelijk weer en vertaalt de combinatie van het werkwoord met het voorzetsel met ‘een teken stellen aan’. De NBV maakt er met de uitdrukking ‘met een teken merken’ iets vlotter Nederlands van, echter zonder duidelijk te maken wat het Hebreeuws hier precies bedoelt:

SV	En de HEERE stelde een teken aan Kain; opdat hem niet versloeg al wie hem vond.
NBG 1951	En de HERE stelde een teken aan Kain, dat niemand, die hem zou aantreffen, hem zou verslaan.



NBV En hij merkte Kaïn met een teken, opdat niemand die hem tegenkwam hem zou doodslaan.

De GNB veronderstelt, net als veel Engelse vertalingen, dat de combinatie van het werkwoord *siem* met het voorzetsel *le* betekent dat er een teken wordt geplaatst *op* Kaïn:

GNB Hij bracht op Kaïn een teken aan dat hem zou beschermen. Niemand zou hem ongestraft kunnen neerslaan.

Voor deze vertaling is echter een andere prepositie nodig, namelijk het voorzetsel *'al*, dat in combinatie met het werkwoord *siem* aanduidt waar iets geplaatst wordt. Het is dus aannemelijker dat het voorzetsel *le* hier niet aangeeft *waar* het teken wordt geplaatst, maar *ten behoeve van wie* het wordt ingesteld. De combinatie van het werkwoord *siem* met het voorzetsel *le* in Genesis 4:15 kan daarom het best vertaald worden met: 'hij stelde een teken in ten behoeve van Kaïn'.

Wat dit teken precies inhield, wordt uit de tekst niet duidelijk. Evenmin is duidelijk hoe dit teken zich tot Kaïn verhoudt. De rabbijnen veronderstelden dat het teken een hond was.<sup>5</sup> Met een hond om hem te beschermen zou Kaïn niet gedood worden door iemand die hem tegenkwam. Bij dit beeld ligt de vertaling 'geven aan' voor de hand. Deze interpretatie hoort niet bij de gangbare betekenissen van het werkwoord *siem* zoals we die in het woordenboek aantreffen, maar past wel goed in de context van Genesis 4:15. We komen deze interpretatie dan ook in sommige bijbelvertalingen tegen:

AFR 1953 En die HERE het 'n teken gegee aan Kain, sodat enigeen wat hom kry, hom nie sou doodslaan nie.

WV 1995 En de HEER gaf Kaïn een merkteken, om te voorkomen dat ieder die hem ontmoette hem zou doden.

De vertaling 'geven aan' lijkt hier een aantrekkelijk alternatief. Toch geeft deze combinatie de strekking van het vers minder goed weer dan de combinatie 'instellen ten behoeve van'. De vertaling 'geven aan' suggereert dat Kaïn een persoonlijk geschenk ontvangt van de Heer. De vertaling 'instellen ten behoeve van' is meer naar buiten gericht. De Heer stelt een teken in ten behoeve van Kaïn, zodat niemand in zijn omgeving hem kan doden.

De vraag of het werkwoord *siem* vertaald kan worden met 'geven' speelt ook

een rol bij de vertaling van Numeri 6:26. In vrijwel elke bijbelvertaling zien we dat dit werkwoord in de tweede helft van het vers vertaald wordt met ‘geven’ of ‘schenken’:

Numeri 6:26 *jissa’ jhwh panaw ’elècha wejasem lecha sjalom*

AFR 1953	Die HERE sal sy aangesig oor jou verhef en aan jou vrede gee.
GNB	Moge de Heer over u waken en u geluk en vrede schenken.
NBG 1951	De HERE verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.
NBV	Moge de HEER u zijn gelaat toewenden en u vrede geven.
WV 1995	Moge de HEER zijn gelaat naar u keren en u vrede schenken!

Hoewel de meeste bijbelvertalingen kiezen voor de vertaling ‘geven’, betekent het werkwoord *siem* zonder plaatsbepaling ‘klaarzetten’, ‘instellen’. Wanneer dit werkwoord voorkomt met het voorzetsel *le* zonder nadere aanduiding, kan het valentiepatroon het beste weergegeven worden met ‘instellen ten behoeve van’. In de christelijke liturgie is deze tekst vaak opgevat als een persoonlijke zegen voor de gelovige. Het valentiepatroon geeft echter aanleiding om te veronderstellen dat deze zegen een bredere reikwijdte heeft. Dit komt beter tot uiting als we de tweede helft van Numeri 6:26 als volgt vertalen: ‘Moge de HEER (...) vrede voor u stichten.’<sup>6</sup>

### Een werkwoord als deel van een staande uitdrukking

Als laatste punt richten we onze aandacht op werkwoorden die samen met bepaalde elementen een staande uitdrukking vormen. Een dergelijke idiomatische uitdrukking vinden we bijvoorbeeld in Ruth 1:4. Daar wordt verteld dat de zonen van Noömi, Machlon en Kiljon, trouwen met Moabitische meisjes. In het Bijbels Hebreeuws kan dit worden uitgedrukt met het werkwoord *nasa’* (‘optillen’, ‘dragen’):

Ruth 1:4 *wajjis’oe lahèm nasjiem mo’avijot*

Letterlijk staat er ‘zij tilden voor zich op Moabitische vrouwen’. Op deze manier wordt het werkwoord weergegeven in de NB:

NB Die dragen zich Moabitische vrouwen binnen.

Het is echter duidelijk dat het werkwoord ‘optillen’ hier niet letterlijk bedoeld is, maar figuurlijk. Uit de context blijkt dat het de strekking van deze zin is dat

de zonen van Noömi Moabitische meisjes tot vrouw nemen, zoals de onderstaande vertalingen laten zien:

NBG 1951 Deze namen zich Moabitische vrouwen.  
NBV Zij trouwden allebei met een Moabitische vrouw.

Ook op andere plaatsen in het Oude Testament komen we vaste combinaties van het werkwoord ‘optillen’ met een lijdend voorwerp tegen.<sup>7</sup> Daarbij valt op dat het werkwoord ‘optillen’ vaak gecombineerd wordt met woorden voor lichaamsdelen. Soms in letterlijk zin, maar ook regelmatig in figuurlijk zin. Dit verschijnsel komen we overigens niet alleen in het Bijbels Hebreeuws tegen. Ook in andere talen worden lichaamsdelen, zoals ‘hand’, ‘hart’ en ‘oog’, vaak in overdrachtelijke zin gebruikt.

Hier richten we onze aandacht op de combinatie van het werkwoord *nasa*, ‘optillen’, met het woord *paniem*, ‘gezicht’. We komen deze uitdrukking in twee verschillende betekenissen tegen:

2 Koningen 9:32 *wajjissa’ panaw ’el hachallon*

NBG 1951 En hij [Jehu] hief zijn gelaat op naar het venster.  
NBV Jehu keek omhoog.

2 Koningen 5:1 *oenesoe’ paniem*

NBG 1951 Hij [Naäman] stond in hoge gunst.  
NBV Hij [Naäman] werd zeer (...) gewaardeerd.

In de eerste tekst lezen we dat Jehu ‘zijn gezicht optilt’, dat wil zeggen: hij kijkt omhoog. In de tweede tekst wordt dezelfde uitdrukking gebruikt in de betekenis ‘aanzien hebben’, ‘gerespecteerd worden’. Daarbij wordt gebruikgemaakt van een passieve vorm van het werkwoord. Dezelfde uitdrukking kan dus op twee manieren worden begrepen. De mogelijkheid dat deze uitdrukking zowel een letterlijke als een figuurlijk betekenis kan hebben, wordt in Genesis 40, waar we lezen dat Jozef de dromen van de schenker en de bakker uitlegt, ingezet om het verschil tussen de schenker en de bakker extra scherp neer te zetten. Dit wordt zichtbaar als we de boodschap van Jozef voor de schenker in Genesis 40:13 en de boodschap voor de bakker in Genesis 40:19 naast elkaar zetten:

Genesis 40:13 *be'od sjelosjèt jamiem jissa' far'oh 'èt rosjècha*

NBG 1951 Binnen drie dagen zal Faraο uw hoofd verhogen (en u in uw rang herstellen).

NBV Over drie dagen zal de faraο u een hoge plaats geven (en u in uw ambt herstellen).

Genesis 40:19 *be'od sjelosjèt jamiem jissa' far'oh 'èt rosjècha me'alècha*

NBG 1951 Binnen drie dagen zal Faraο uw hoofd verhogen, boven u (en u aan een paal hangen).

NBV Over drie dagen zal de faraο u een hoge plaats geven (– hij zal u laten onthoofden).

De schenker krijgt een uitleg te horen waarin het werkwoord een figuurlijke betekenis heeft, namelijk: 'in ere herstellen'. De uitspraak over de bakker is identiek aan de uitspraak over de schenker, totdat eraan toegevoegd wordt 'boven u'. Opeens blijkt dat de combinatie niet figuurlijk bedoeld is, maar letterlijk: 'hij zal opgehangen worden'. Door van hetzelfde idioom gebruik te maken, maakt de verteller het contrast tussen de voorspellingen voor de schenker en de bakker nog sterker. Pas in de loop van de zin ontdekt de lezer dat de bakker een heel andere boodschap krijgt dan de schenker. De uitdaging voor een vertaler is om een vergelijkbare uitdrukking in de doeltaal te vinden die deze omslag goed weergeeft.

### **Conclusie**

De bovenstaande voorbeelden laten zien dat de betekenis van een werkwoord in het Bijbels Hebreeuws niet alleen afhangt van het werkwoord zelf, maar ook van de elementen die het werkwoord vergezellen. De aan- of afwezigheid van een lijdend voorwerp, de combinatie met specifieke elementen en het gebruik van idiomatische uitdrukkingen bepalen voor een belangrijk deel de betekenis van het werkwoord. Het valentiepatroon van een werkwoord is dus van belang voor de manier waarop het werkwoord vertaald kan worden. Niet alle mogelijkheden die het woordenboek noemt, kunnen gebruikt worden om het werkwoord in een specifieke tekst te vertalen en uit te leggen.

## Noten

- 1 D.J. Allerton, *Valency and the English Verb*, Londen 1982, 1-2.
- 2 Deze database is opgebouwd binnen de afdeling Bijbelwetenschap van Faculteit der Godgeleerdheid aan de Vrije Universiteit Amsterdam en biedt de mogelijkheid om de Hebreeuwse tekst van het Oude Testament op verschillende taalkundige niveaus te doorzoeken.
- 3 In sommige bijbelvertalingen staat de vertaling van dit vers in 1 Koningen 5:9.
- 4 J. Becker, 'Zur Deutung von Ps 118,24' in: *Biblische Notizen* 94 (1998), 44-51.
- 5 Zie Midrash Genesis Rabbah 22:12.
- 6 Voor een uitgebreide bespreking van de zegentekst in Numeri 6:22-27, zie E. Talstra, *Oude en nieuwe lezers. Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen 2002, 42-56.
- 7 Voor een overzicht van de verschillende elementen waarmee het werkwoord 'optillen' een verbinding aangaat en de betekenisverschillen die dat met zich meebrengt, zie de bijdrage van J.W. Dyk, 'Verbanning of vergeving? Hosea 1:6 in het licht van verbale valentiepatronen' in: *Hosea. Amsterdamse Cahiers voor de Exegese van de Bijbel en zijn Tradities* 17 (1999), 61-73.

Het onderzoek naar valentiepatronen wordt uitgevoerd in het kader van een gezamenlijk onderzoeksproject van de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit en het Leids Instituut voor Godsdienswetenschappen: *Bridging Data and Tradition: The Hebrew Bible as a Linguistic Corpus and a Literary Composition* (2010-2014) gesubsidieerd door het NWO.

**Dr. J.W. Dyk is universitair docent Bijbelvertalen en senior taalkundige bij de databank van de Hebreeuwse Bijbel aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam.**

**Dr. O. Glanz is postdoctoraal onderzoeker Oude Testament aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam.**

**Dr. R.H. Oosting is postdoctoraal onderzoeker Oude Testament bij het Leids Instituut voor Godsdienswetenschappen van de Universiteit Leiden.**